

**ADRIAN SABIN LUCA, *Tărtăria Rediviva*,
Editurile Muzeului Național Brukenthal, Sibiu și
Altip, Alba Iulia, BB LXXI, 2016, 331 p.**

Cel de-al LXXI-lea volum apărut în Biblioteca Brukenthal a Muzeului Național Brukenthal din Sibiu, în colaborare cu Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia, este semnat de prof. univ. dr. Adrian Sabin Luca, cunoscut cercetător al neo-eneoliticului sud-est european.

Volumul, cu un consistent rezumat în limba engleză, dedicat, conform prefeței, dr. Florian Dumitrescu-Chioar și dr. Florentina Nițu, „chemați în ceruri înainte de vreme, poate pentru că erau mai buni decât noi”, are introducere, trei capitole cu subcapitole, lista ilustrațiilor, abrevieri și bibliografie.

În „Prefață” (p. 7), prof. univ. dr. Sabin Adrian Luca ne amintește succint principalele momente care-l leagă de această importantă stațiune: 1962 - mesajul „fenomenului” Tărtăria transmis de Nicolae Vlăssă; 1989 - săpăturile arheologice coordonate de Iuliu Paul; 2010 - săpăturile sistematice începute de autor.

Introducerea (p. 9-10) este dedicată punctării principalelor repere legate de cercetarea acestei stațiuni, de la descoperirea ei în 1906, până în 2015.

Primul capitol (p. 11-26) are două mari secțiuni - „A. Elemente de analiză a mediului geografic și contextului de analiză a habitatului” și „B. Repere istoriografice cu privire

la stratigrafia sitului”. Astfel, autorul realizează o analiză geomorfologică și hidrografică a văii Mureșului și afluenților săi din zonă, precum și topografia sitului, înclinația pantelor, expunerea spre punctele cardinale, concluzionând că în preistorie tell-ul Tărtăria-Gura Luncii era mai mare cu aproximativ 40% față de perioada contemporană. Factorii care au dus la distrugerea unor suprafețe însemnate au fost: locuirea medievală și construirea fortificației din secolul al XIII-lea, lucrările la șosea și calea ferată (secolele XIX-XX) sau lucrările de scarificare a stratului agricol. Cel de-al patrulea element de studiu - analizele non-intruzive - a „arătat existența unei multitudini de gropi și resturi rezultate în urma incendiilor caselor (chirpici)”; gropile vizibile la cotele de nivel 224-224,5 aparțin culturilor Petrești, Noua sau sec. XIII, iar cele mai joase, din zona șanțului de fortificație din partea vestică, culturii Vinča; resturile de locuințe de la partea superioară pot aparține culturii Petrești, iar cele din adâncime, „căpăcuite” de straturile superioare (nivelurile I și II), culturii Vinča, fazele A și B, dar și resturi a culturii Starčevo-Criș. În ceea ce privește reperele istoriografice privitoare la stratigrafia sitului, cercetătorul sibian rediscută straturile teoretizate de Nicolae Vlăssă în 1962 și 1976, în lumina ultimelor cercetări. Astfel, stratul I (numit *Turdaș* de N. Vlăssă), considerat o mixtură între elemente Starčevo-Criș - Vinča A - Tisa I, are de fapt, după Gh.

Lazarovici, elemente Starčevo-Criș, Vinča A/B₁, Szakálhát, Bucovăț și ale „grupului Turdaș – dezvoltat independent de cultura Vinča”.

Stratul II (numit de N. Vlassa intermediar, de fază *Turdaș-Petrești*), cu locuințe exclusiv de suprafață, este, conform cercetărilor prof.univ.dr. Sabin Adrian Luca, databil în Vinča B. Materialele numite de diverși cercetători Precucuteni sunt de tip Boian-Giulești și apar numai în nivelul II. Autorul subliniază că descoperirile Turdaș „provin doar din gropi de mici dimensiuni și nu au de-a face cu arhitectura generală a vreunui nivel din Tell”; în consecință, consideră că „apropiere[a] formală a unor materiale arheologice vinčiene de cele turdășene” este forțată. Analiza materialului ceramic pictat îl conduce pe arheologul sibian la câteva observații: a) pictura de la Tărtăria este de tip Lumea Nouă (sau Zau, după Gh. Lazarovici), ea neavând nimic de-a face cu pictura caracteristică culturii Turdaș; b) pictura de tip Lumea Nouă (Zau) apare în siturile care își încep evoluția în faza A₂₋₃ a culturii Vinča din Transilvania, ea asociindu-se și cu ceramica vinčiană a fazei B; astfel, „teoria colegului Fl. Drașovean conform căreia grupul Foeni = Petrești A, este valabilă doar ca timp, cu condiția acceptării unei evoluții line și îndelungate din cultura Turdaș spre cultura Petrești, prin impulsul dat de grupurile de populații venite, colportate, fie dinspre Câmpia Tisei (cultura Salca-Herpály), fie dinspre Balcani, prin sud-vestul Transilvaniei (dar, datele de cronologie absolută din Transilvania contrazic și această observație, în sensul contemporaneității materialelor numite Foeni cu Petreștiul AB sau – chiar – B). Atragem atenția că aceste influențe vin, în Banat, peste cultura Vinča, în faza C de dezvoltare a acesteia, iar în Transilvania peste cultura Turdaș, în faza sa târzie (III). Deci rezultatele acestei influențe sunt clar deosebite.”; c) aceste observații permit presupunerea existenței unei „puternice zone de origine pentru cultura Petrești în sud-vestul Transilvaniei, din care aceasta își ia majoritatea elementelor genetice constitutive, peste care se altoiesc elemente genetice (mai ales în pictură) dinspre zona de definire a culturii *Lumea Nouă (Zau)*, după câte se poate constata la Tărtăria.”

Stratul III (numit de N. Vlassa și *Petrești-Turdaș*) are similitudini cu stratigrafia de la Turdaș-Luncă; materialele ceramice sunt de tip Turdaș și Petrești A-B, conviețuirea nefiind clară.

Stratul IV (numit de N. Vlassa *Petrești-Coțofeni*) cuprindea, după cercetătorul clujean, materiale care arătau că dintr-un Petrești târziu, neornamentat prin pictare, se putea trece la cultura Coțofeni; cercetările mai recente arată un decalaj important dintre faza B a culturii Petrești și cultura Coțofeni, fapt ce exclude validarea acestei teorii.

Capitolul al II-lea (p. 27-235), dedicat descrierii stratigrafiei și complexelor arheologice este împărțit în două mari secțiuni: A. *Tărtăria-Gura Luncii, tell, secțiunea*

SI/2015, săpătura preventivă; B. Analiza stratigrafiei tellului de la Tărtăria-Gura Luncii.

Prima secțiune începe cu subcapitolul „Principiile de citire și interpretare a profilului și informațiilor cuprinse în carte” unde este descrisă stratigrafia care cuprinde șase niveluri. Nivelul I este arabil; nivelul II este humus neolitic, în care se află „arareori – și singurele resturi *in situ*, de arhitectură, aparținând culturii Petrești”; acesta nu este compact, combinându-se uneori cu un strat mai vechi, contemporan cu Vinča C. Nivelul III, compact, este contemporan cu faza B a culturii Vinča; în acest strat au fost identificate locuințe de mari dimensiuni „nedistruse prin ardere” și doar câteva resturi de la clădiri masive arse. Cercetătorul sibian precizează că „în acest strat, sau în cel de deasupra, ori într-unul intermediar, ar fi trebuit să se descopere materiale ceramice aparținând culturii Turdaș – așa cum publică, este drept că într-o cantitate foarte mică – toți cei care au cercetat situl. Noi nu am găsit nici un artefact Turdaș în cele 11 suprafețe și o secțiune magistrală de pe întinsul Tellului”. Nivelul IV, „cel mai important al sitului”, aparține fazei A a culturii Vinča. „Arhitectura acestuia este foarte dinamică. Analizată de sus în jos, aceasta ne arată existența unor locuințe de mari dimensiuni nearse, pe structură de lemn lipit consistent cu lut, refăcute în cel puțin 8-10 momente succesive. Desele refaceri amestecă materialele arheologice. După primele două-trei momente de dărâmtură nearsă, descoperim resturile arse puternic ale unei localități, distrusă complet. Locuințele păstrează pivnițele caselor. În alte săpături acestea sunt numite bordeie, rupându-se cronologia și tipologia reală a nivelului. Aceste pivnițe reflectă – întotdeauna – 6-7 refaceri succesive a unor faze nearse, anterioare, tasate în acestea. Tasările fazei arse sunt abrupte – uneori la 90° – reflectând existența unui timp foarte scurt între distrugerea prin foc și prăbușirea definitivă a structurilor. Se pare că în momentul distrugerii masive prin foc situl este vremelnice părăsit, locuindu-se – în vremea fazei A₃ a culturii Vinča – zonele lipite de Tell (cum ar fi și arealul de la nord-est de situl propriu-zis, cercetat de noi în campania preventivă din 2015).” Nivelul V apare pe alocuri și este lipsit de elemente de arhitectură; materialele ceramice aparțin culturii Starčevo-Criș, faza a III-a; în arealul cercetat preventiv la est de sit au apărut și înmormântări ale aceleiași faze. Al șaselea nivel este steril din punct de vedere arheologic.

Al doilea subcapitol, cel mai consistent, este „descrierea principalelor unități stratigrafice”. Aceasta se face pe 12 sectoare stratigrafice (care corespund unui număr de metri). Descrierea fiecărui sector stratigrafic începe cu profilul stratigrafic și planul aferent, și conține ilustrație (fotografii și figuri) și descriere a fazelor de dezvelire a complexelor și a materialelor arheologice găsite, precum și datarea complexelor. Alături de acestea, autorul introduce și cinci studii de caz: „*Tăblița secretă*”. *Complexul LXV. Cultura Petrești* unde este analizată o

tăbliță cu semne incizate pe ambele fețe, datată Petrești; „*Observații cu privire la scoica Spondylus*”; „*Perechea sacră*” unde autorul analizează două piese descoperite în orizontul Vinča A₃: un fragment ceramic din specia uzuală cu urme de angobă, cu două personaje dansând, probabil cufundate în apă până la brâu; o „greutate” din lut (sau, mai degrabă, după autor, un suport pentru lumânări) care are incizată o pereche, „de această dată esențializată”: un triunghi cu vârful în jos, partea feminină, și un U geometrizat (semn folosit de multe ori pentru a exemplifica taurul) – partea masculină; „*Groapa de mari dimensiuni dintre locuințele XII și XIII. Cultura Petrești*” – unde, alături de fragmente ceramice pictate Petrești, au fost descoperiți doi butoni de capac antropomorfi; unul dintre aceștia, distrus intenționat și programatic, pare a avea două fețe dispuse opus una față de cealaltă, și încă unul sau două personaje rediate prin incizie; „*Studiul de caz numărul 5*” în care este analizat un fragment ceramic de la un vas de mari dimensiuni, cu un personaj realizat prin tehnica altoreliefului, probabil feminin, cu „o mască vag pentagonală, mai degrabă triunghiulară”, *legat (-ă)* de corpul vasului prin inciziile care-i traversează mâinile și gâtul („Prometeu?”); autorul trece în revistă descoperirile similare, maniera tehnică de realizare și remarcă faptul că înlănțuirea se leagă de naștere și regenerare.

Al treilea subcapitol este dedicat analizei materialelor ceramice (Starčevo-Criș, Vinča și Petrești) a căror poziție stratigrafică nu a putut fi stabilită, situație datorată amestecului rezultat în urma activităților din perioada medievală, a lucrărilor din epoca contemporană și a decopertării mecanizate. Acesta se finalizează cu studiul de caz numărul 6 – „*Observații cu privire la armele, uneltele, podoaabele și însemnele din os și corn din Tell studiat*”, practic o sinteză a pieselor descoperite, grupate pe tipuri și analizate pe locuințe, complexe adâncite și perieghetă/primul strat.

Ultimul subcapitol privește cercetările arheologice preventive de la nord-est de Tell. După o scurtă descriere a cercetării, în care se menționează că arealul exterior s-a dezvoltat extensiv, aria locuită fiind rarefiată și cu importanță mică în neolitic și eneolitic, autorul prezintă „*Principalele descoperiri ale neoliticului și eneoliticului*”, mare parte aparținând culturii Vinča, faza A₃/B₁. Și aici avem două studii de caz. Primul – „*Câteva observații despre pictura descoperită în campaniile de cercetare preventivă*” – analizează categoriile ceramice pictate: ceramică vinčiană cu spațiile ornamentate punctat-incizat, pictate de obicei cu culoare roșie; pictura de tip Lumea Nouă (Zau), prezentă în nivelurile Vinča A și B; ceramica pictată a culturii Petrești. În al doilea studiu de caz – „*Piese din marmură*”, pornind de la un pandantiv-pisălog, autorul pune problema surselor de materii prime ale pieselor din marmură (alabastru?).

În a doua secțiune a capitolului II – „*Analiza stratigrafiei tellului de la Tărtăria-Gura Luncii*” –

cercetătorul sibian face o descriere a principalelor unități de arhitectură și a conexiunilor dintre acestea, respectiv: locuințe de suprafață Vinča A (cu sau fără pivnițe și șanțuri de fundație cu gropi de stâlpi); locuințe de suprafață Vinča B (cu șanțuri de fundație cu gropi de stâlpi); locuințe/incăperi rotunde din Vinča A, una având o structură de rezistență din stâlpi, dispuși, unul central și restul circular, pe margine; bordeie Vinča A, de formă neregulată, ovală sau rotundă, unele compartimentate; bordeie Vinča B; pivnițe fără conexiune directă cu locuințele cercetate, din fazele Vinča A și B; cuptoare (Vinča A); șanțul medieval; gropi neolitice de stâlpi, izolate; gropi simple (Starčevo-Criș, Vinča A și B, Petrești, Coțofeni, medievale). Secțiunea se încheie cu „*Câteva concluzii*” dintre care amintim: nivelul Starčevo-Criș este foarte slab păstrat și nu permite o imagine pertinentă asupra arhitecturii; nivelul/nivelurile Vinča A păstrează șapte locuințe de suprafață, dintre care cinci cu gropi-pivniță aflate la baza nivelului de călcare a locuinței; locuințele au fost realizate masiv, din lemn, lipitura din lut având un rol secundar și fiind descoperită puternic arcuită în pivnițe; instalațiile de încălzit/gătit sunt de cele mai multe ori exterioare; nivelul/nivelurile Vinča B păstrează șapte locuințe de suprafață, trei dintre ele având gropi-pivniță; alături de unele dintre acestea au fost descoperite vetre exterioare și „monumente din piatră cu rolul de a <păzi> locuințele”; se remarcă locuința nr. XVI a cărei arhitectură și inventar sugerează folosirea ei ca sanctuar; nivelul/nivelurile Vinča C nu are/au complexe evidente; din nivelul/nivelurile Petrești și Coțofeni au fost descoperite doar gropi.

În capitolul al III-lea (p. 237-254), „*Stratigrafie comparată, cronologie, idei*”, autorul face o serie de analize asupra neoliticului transilvănean. Astfel, este discutată cultura Starčevo-Criș în Transilvania, menționându-se, pentru Limba-Bordane și Tărtăria-Gura Luncii, posibilitatea contemporaneității fazelor Starčevo-Criș III și Vinča A₁, respectiv a începutului asimilării de către vinčieni a culturii mai vechi. În privința culturii Vinča, faza timpurie este subliniat faptul că denumirea Vinča-Turdaș sau Turdaș-Vinča este de domeniului istoricului cercetărilor și nu mai poate fi folosită; în Transilvania, opinează cercetătorul, nu poate fi vorba despre cultura Turdaș decât odată cu finalul fazei Vinča B₂, păstrând prudența de rigoare; în consecință, cultura Turdaș este contemporană cu cea vinčiană doar în faza C a acesteia din urmă. În același timp, cercetătorul sibian discută pe larg materialele considerate „de tip Foeni” și obsesia de a defini un grup cultural Foeni, subliniind că „toate așezările pomenite [...] ca aparținând culturii Foeni (care nu există în Transilvania, dar – curios – nici în Banat, unde nu a fost – încă – definită decât prin cuvinte dure adresate unor autori) aparțin altor culturi, deja definite.” Referitor la cultura Zau, recent denumită de către Gheorghe Lazarovici (Complexul cultural Cluj-Cheile Turzii-

Lumea Nouă-Iclod, la Zoia Maxim-Kalmar), cercetătorul sibian consideră că aceasta, prin modul în care a fost descrisă, este o cultură „chiar dacă există încă unele semne de întrebare, poate ne semnificative.”

Volumul se încheie cu sumarul în limba engleză (p. 255-287), lista bilingvă a ilustrațiilor (p. 289-317), abrevierile bibliografice (p. 319-320) și o bogată bibliografie (p. 321-331).

Lucrarea se bazează pe cercetări de mare anvergură, observații minuțioase și un material arheologic bogat și

important. Remarcăm modul de prezentare a complexelor, bogat și sugestiv ilustrate (cu segmente de profil stratigrafic față în față cu segmentele aferent de plan, fotografii și desene). Controlul asupra termenilor, bibliografia bogată și analizele pertinente, datorate experienței și expertizei prof. univ. dr. Sabin Adrian Luca, fac ca acest volum să fie unul important pentru arheologia neoliticului european.

Constantin-Emil Ursu